

№ 32 (529)
Жнівень 2014 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

bfk.by

У нумары:

☞ Турыстычны маршрут:
«Срэбны пярсцёнак» паўночна-
заходняй Беларусі –
стар. 2

☞ Асоба ў краязнаўстве:
Валер Санько –
стар. 3

☞ 1914-ы: краязнаўчыя
чытанні аб падзеях
на Баранавіччыне –
стар. 4

28 жніўня здаўна святкуюць Прачыстую, а 29-га – Хлебны Спас

Са святамі ўраджаю,
землякі!

На тым тыдні...

✓ **Выстаўка італьянскага мастака Джузэпэ Аціні «Няўстойлівы»** адкрылася 21 жніўня ў Цэнтры сучасных мастацтваў у Мінску. У карцінах, што склалі экспазіцыю, аб'ектам даследавання з'яўляюцца не персанажы або прастора вакол іх, а час як філасофская катэгорыя.

Упершыню Дж. Аціні прадставіў свае працы ў Беларусі ў 2009 г. на міжнароднай біенале жывапісу ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі. З таго часу ён стаў частым госцем міжнародных біенале акварэлі ў Полацку і Мінску, у 2013 г. персанальная выстаўка мастака адбылася ў галерэі «Акадэмія» Беларускай дзяржаўнай акадэміі мастацтваў.

Убачыць працы Дж. Аціні можна да 20 верасня.

✓ **Адкрытая лекцыя мастацтвазнаўцы Таццяны Бембель «Скульптурныя ансамблі ў горадзе»** адбылася 22 жніўня ў мінскім Музеі сучаснага выяўленчага мастацтва. Лекцыя была зладжаная ў рамках выставачнага праекта Сяргея Бандарэнкі «Конь і яго рыцар».

✓ **Чарговы Ганненскі кірмаш** прайшоў 22 і 23 жніўня ў Зэльве. Ён быў добра вядомы яшчэ ў XVIII ст., калі на конны кірмаш у

мястэчка з'язджаліся купцы з усёй Еўропы.

Сёлета ў праграме кірмашу значыліся выстаўка коней і конкурс на лепшую павозку, а ўсе ахвочыя маглі праехацца на брычцы. Добры настрой пад час свята стваралі ўдзельнікі Беларускага дзяржаўнага харэаграфічнага ансамбля «Харошкі», народнага ансамбля «Калаж» і іншыя.

✓ У радавой сядзібе Рэйтанаў у вёсцы Грушаўка (Ляхавіцкі раён) 23 жніўня прайшоў **фестываль сучаснага мастацтва ДАХ-XXV «Вяртанне»**, зладжаны Арт-суполкай

Выступленне Капэлы А. Лася ў Грушаўцы

імя Тадэвуша Рэйтана і прысвечаны яго памяці.

У фестывалі ўзялі ўдзел беларускія музыкі, мастакі, паэты: сёстры Лук'яновіч (Драгічын) і народны хор ветэранаў вайны і працы «Сівізна» (Ляхавічы), Раман Яраш, Віктар Сямашка, праект «Песні філаматаў», Капэла Алеся Лася, Алесь Родзін, Анатоль Лабкоўскі, Уладзімір Мароз, Алена Ясінская, Крысціна Булас і іншыя. Спецыяльным госцем сталі курсы беларускай мовы «Мова нанова – Баранавічы» (выкладчык Ю. Траццяк).

✓ 23 жніўня адбыўся першы ў Беларусі **фэст «Кераміка Крэва»** – сапраўднае чараўніцтва чатырох стыхіяў.

Прысутныя пабачылі, як зямля і вада з дапамогай агню і паветра ператвараюцца ў керамічныя вырабы. Паспрабаваць свае сілы маглі і ўсе ахвочыя – для іх правялі майстар-класы па ручной лепцы і на ганчарным крузе. Выступалі фальклорныя гурты, была зладжаная батлейка, а кіраўнік гурта «Vuraj»

Сяргей Доўгушаў знайшоў сярод удзельнікаў фэсту прыхільнікаў спеўнага мастацтва і арганізаваў Спеўны сход.

✓ **Экалагічны фестываль «Спораўскія сенакосы»** праходзіў 23 жніўня ў біялагічным заказніку «Спораўскі» на Брэстчыне. Ужо не першы год там праводзяцца спаборніцтвы па ручным сенакашэнні, і з кожным разам яны прыцягваюць усё большую

Мужчыны і жанчына на «Спораўскіх сенакосах»

колькасць людзей. З розных куткоў Беларусі з'язджаюцца тыя, хто валодае касою. Акрамя ўзнаўлення традыцыяў сенакашэння, ёсць у фестывалю і іншая мэта – экалагічная, каб балоты не зарасталі кустоўем і захоўваліся іх унікальныя экасістэмы.

Школьнае кразнаўства

У сярэдняй школе № 3 Мёраў ёсць шмат педагогаў, якія любяць падарожжы па родным краі. Пад час летніх канікулаў іх захапленне можна нарэшце здзейсніць. Сёлета па прапанове аўтара гэтых радкоў (і добраахвотнага экскурсавода) была арганізаваная пятая па ліку экскурсія – гэтым разам на суседнюю Браслаўшчыну. Маршрут ужо быў распрацаваны мною некалькі гадоў таму і неаднойчы пройдзены. Ён, дарэчы, дастаткова вялікі – звыш 100 кіламетраў, таму было вырашана абмінуць такія яго аб'екты, як Каменполле, Пераброддзе, якія большасць экскурсантаў ужо наведвалі пад час вандроўкі па «Срэбным пярэцёнку».

Па Браслаўска-Друйска-мясцінах

Першы прыпынак адбыўся ў Іказні. Гэтае мястэчка мае цікавую гісторыю. Да нашага часу захавалася замчышча на востраве (там у 1504 годзе Ян Сапега пабудаваў замак), а таксама неагатычны касцёл Божага Цела (1912 год) і праваслаўная царква ў імя Свяціцеля Мікалая Цудатворца, пабудаваная ў 1905 годзе ў рэтраспектыўна-рускім стылі.

Па дарозе на Браслаў экскурсантаў пазнаёміліся з цікавай гісторыяй маёнтка Бяльмонты і лёсам яго ўладальнікаў. Асабліва здзівіў іх расповед пра графа Мануцы, якога называлі «д'яблам Поўначы». Шмат часу заняла экскурсія па старажытным Браславе. Найперш экскурсантаў пабывалі на Замкавай гары, дзе пачулі легенды аб паходжанні назвы горада, яго старажытнай гісторыі. Уражаныя былі ўдзельнікі экскурсіі расповедам пра знакамітага доктара Станіслава Нарбута і яго самаахвярную працу на карысць людзям.

Таксама настаўнікі з Мёраў пабывалі ў мясцовым касцёле, перабудаваным у 1897 годзе на месцы былой святыні 1824 года, і паслухалі расповед пра яго. Тут знаходзіцца цудадзейны абраз Маці Божай Браслаўскай – Валадаркі азёраў. Разынкавая муроўка на паўночнай і ўсходняй сценах храма надае святыні больш маляўнічы выгляд, змякчае ўражанне суровасці каменнай кладкі.

Насупраць касцёла знаходзіцца праваслаўная царква, пабудаваная ў 1897 годзе з цэгля і атынкаваная. Увага экскурсантаў была звернутая на багаты дэкор храма і старажытнасць абразоў, што знаходзяцца там. Пабачылі вандроўнікі і пабудовы 30-х гадоў XX стагоддзя – будынкі былога староства і дамы былых польскіх чыноўнікаў, спраектаваныя вядомым віленскім архітэктарам Ю. Клосам.

Па дарозе на Слабодку экскурсантаў знаёміліся з гісторыяй вострава Манастыр, гарадзішчамі Маскавічы і Рацёнкі, легендамі і паданнямі з наваколля Слабодкі. А ў самім мястэчку іх уразіў знешнім і ўнутраным выглядам касцёл Провіду Божага (або – Сэрца Ісуса), пабудаваны ў 1906 годзе. Храм аздоблены маляўнічымі роспісамі, зробленымі малавядомым мастаком у 70-я гады XX стагоддзя. Прыемна было даведацца, што скульптуры апостала Пятра, Святога Казіміра, Святой Ефрасініі былі створаныя мёрскім майстрам Аляксандрам Чарняўскім. Удзельнікі экскурсіі слухалі аповед аб гісторыі гэтай мясцовасці, аб радаводзе Мёрскіх і іх радавым

гняздзе побач з Слабодкай – Завер'і.

На абед нас гасцінна запрасіла дырэктар школы Валянціна Атрошка, якая на сваёй дачы згатавала смачную юшку. Па абедзе ахвочыя змаглі паплаваць на лодцы і катамаране, пакупацца ў возеры і палюбавацца мясцовымі краявідамі. Пасля адпачынку ўсе накіраваліся ў Друю, дзе па дарозе з цікавасцю слухалі пра сына Марыны Цвятавай – Георгія Эфрона, які, атрымаўшы цяжкае раненне, памёр па дарозе ў шпіталь і пахаваны непадалёку ад Друйска, каля вёскі Струнеўшчына. Таксама слухачы даведаліся пра маёнтак Мёрскіх Панчаны, што звязаны з дзяцінствам аднаго з пачынальнікаў беларускай літаратуры В. Савіча-Заблоцкага, пра падзеі вайны 1812 года і пераможную бітву рускага генерала Я. Кульнёва.

Былы горад Друя з'яўляецца пярлінай нашага маршруту. Аб гісторыі і помніках гэтага горада можна было б апавядаць шмат гадзінаў. Сапраўды, тут знаходзіцца знакаміты і самы стары архітэктурны помнік у нашым краі – былы бернардынскі касцёл Святой Тройцы, пабудаваны ў 1646 годзе, Дабравешчанская царква, руіны царквы Пятра і Паўла, мураваная сядзіба Сапегаў-Мілашаў XVIII стагоддзя. Акрамя таго, захаваліся і гарадская забудова XIX – пачатку XX стагоддзя, помнік эпіграфікі – «Барысаў камень» XII стагоддзя, а таксама выдатна захаваныя яўрэйскія могілкі XVIII – XIX стагоддзяў. У Друі нарадзілася шмат знакамітых асобаў, сярод іх прафесар У. Беняшэвіч, які быў сябрам А. Эйнштэйна, яўрэйскі пісьменнік А. Друянаў, наркам гандлю СССР у 30-я гады XX стагоддзя Вельцэр, рэвалюцыянерка Злата Ліліна і інш.

Экскурсія доўжылася да самага вечара і яшчэ раз пацвердзіла, што наш край мае багаты турыстычны патэнцыял.

Вітаўт ЕРМАЛЁНАК,
настаўнік гісторыі СШ № 3
г. Мёры

Касцёл у Іказні

На Замкавай гары ў Браславе

Па поклічу душы

Сэрца Якуба Коласа спынілася 58 гадоў таму, у панядзелак 13-га жніўня а 13.20. У дзень смерці паэта штогод на Вайсковых могілках у Мінску збіраюцца яго родныя, а таксама супрацоўнікі літаратурных музеяў і іншых устаноў культуры, прадстаўнікі грамадскасці, журналісты і ўсе неаб'яквыя да роднай мовы людзі. Да таго ж, сёлета спаўняецца 55 гадоў з дня стварэння Дзяржаўнага літаратурна-мемарыяльнага музея Якуба Коласа і 100 гадоў з дня народзінаў старэйшага сына паэта – Данілы Канстанцінавіча, які быў заснавальнікам і першым кіраўніком музея.

«Традыцыя прыносіць кветкі на могілкі ў дзень ушанавання памяці паэта – покліч душы людзей, якія цэняць і любяць роднае слова», – так адкрыла памянальны мітынг дырэктар музея класіка Зінаіда Камароўская. Словы Якуба Коласа «Я прыйшоў не для сябе, я прыйшоў дзеля вас» можна лічыць дэвізам яго жыцця, якое паэт прысвяціў свайму народу, Бацькаўшчыне, абароне роднай мовы. Не ўсё задуманае ён паспеў зрабіць, недастатковыя пакуль і нашыя намаганні па папулярызацыі творчасці Песняра. У рэпертуарах тэатраў – гэта датычыцца нават віцебскага тэатра імя Якуба Коласа – на жаль, амаль няма яго твораў на сцэне. Значны ўнёсак у вывучэнне літаратурнай спадчыны паэта зрабіў яго малодшы сын Міхась Канстанцінавіч. Яго намаганні сёлета будзе выдадзена класікам паэма «На шляхах волі».

Сваімі думкамі пра наказы Песняра, якія мы павінны сёння выконваць, падзяліліся пісьменнік Анатоль Бутэвіч і старшыня Беларускага фонду культуры Уладзімір Гілеп.

Ад імя членаў сям'і Канстанціна Міцкевіча словы падзякі прысут-

ным выказаў Міхась Канстанцінавіч. З уласцівай яму адметнай выразнасцю ён прачытаў урывак з паэмы Генадзя Бураўкіна «Развітанне», у якой занатаваныя апошнія старонкі жыцця класіка.

Шчырыя словы пра паэта выказалі таксама членкарэспандэнт НАН Беларусі, доктар філалагічных навук, прафесар Сцяпан Лаўшук, кандыдат філалагічных навук Уладзімір Навумовіч, галоўны рэдактар выдавецтва «Мастацкая літаратура» Віктар Шніп, паэтка Вольга Шпакевіч.

Тэкст і фота
Наталі КУПРЭВІЧ

На здымку ўнізе:
выступае М. Міцкевіч

Славу́тыя людзі Капыльшчыны

Капыльшчына заўсёды славілася літаратурнымі і мастацкімі талентамі. На ёй нарадзіліся і гадаваліся многія вядомыя пісьменнікі, кампазітары, жывапісцы, спевакі і акцёры – цэлае суквецце славурых імёнаў. Сярод тых, каго дала свету наша зямля, Яфрэм Шкляр, адзін з пачынальнікаў яўрэйскай прафесійнай песні і музыкі. Разам з Міхаілам Гнеціным, Лазарам Самінскім ён быў вучнем М. Рымскага-Корсакава. У 1895 г. Я. Шкляр паступіў у Пецяярбургскую кансерваторыю і навучаўся ў класе кампазіцыі гэтага знакамітага расійскага кампазітара. Калі Яфрэм паказаў Рымскаму-Корсакава напісаны ўласны музычны твор, то Мікалай Андрэвіч сказаў наступнае: «Я вельмі рады бачыць, што Вы пішаце сачыненні ў яўрэйскім родзе. Як ні дзіўна, але вучні мае яўрэі – так мала займаюцца сваёй роднай музыкай. Яўрэйская музыка існуе; гэта – выдатная музыка, і яна чакае свайго Глінку» (Л. Самінскі. «Юбілей Пецяярбургскай кансерваторыі», 1913).

Капыльшчына – радзіма заслужанага мастака РСФСР Пятра Розіна. Ва ўсіх расійскіх крыніцах месца яго народзінаў падаецца г. Слуцк. Насамрэч ён прыйшоў на свет у вёс-

цы Вошкаты, якая на той час уваходзіла ў склад Слуцкага павета (цяпер Капыльскі раён). Імя П. Розіна ўвайшло ў адзіны мастацкі рэйтынг Прафесійнага саюза мастакоў Расіі «Найвялікшыя мастакі свету XVIII – XXI стст.».

Эйда Мазэ – канадская ідышмоўная паэтка, карані якой на капыльскай зямлі: нарадзілася ў вёсцы Вуглы. Э. Мазэ пры жыцці выдала чатыры кнігі паэзіі. Сёння даследчыкі ў розных краінах вяртаюцца да яе літаратурнай спадчыны, асэнсоўваюць яе таленавітую творчасць.

Жыццёвае і творчае крэда спевака Фёдара Андруковіча з Цімкавічаў можна акрэсліць словамі французскага паэта П. Верлена: «Музыка перш за ўсё». З дзіцячых гадоў цімкавіцкі хлопчык вылучаўся музычнай адоранасцю, удзельнічаў у школьнай самадзейнасці, дэманструючы цудоўныя вакальныя здольнасці. На тэатральных падмостках у Ленінградзе ён выканаў дзясяткі оперных партый, стварыў яркія сцэнічныя вобразы. З раняга дзяцінства на маім слыху было імя таленавітага Федзі Андруковіча (так яго называла мая мама Яўгенія з роду Андруковічаў), які стаў вядомым спеваком. У надрукаваных ар-

тыкулах пра артыста не называецца дзень народзінаў і дата яго смерці, не пазначана вышэйшая навучальная ўстанова, якую ён скончыў, не гаворыцца пра тое, што на пачатку 1930-х гг. спявак выступаў на беларускай сцэне, навучаўся ў аспірантуры і інш. Працаваць у Ленінградскім Малым оперным тэатры Ф. Андруковіч пачаў з 24 красавіка 1935 г.

На Капыльшчыне жыццёвыя вытокі іншых талентаў: пісьменнікаў Міхаліны Даманскай і Леанарда Падгорскага-Аколава, артысткі Алены Быстрой (Кахановіч) і інш.

Ніжэй вашай увазе прапануецца шэраг біяграфій вядомых і славурых людзей з Капыльшчыны. Гэтыя людзі заслужылі, каб пра іх ведала як мага больш нашых сучаснікаў. Біяграфічныя нататкі падрыхтаваны для новых энцыклапедычных выданняў.

АНДРУКОВІЧ Фёдар Аляксандравіч (21.02.1909, м. Цімкавічы Слуцкага павета Мінскай губерні, цяпер Капыльскі р-н Мінскай вобл. – 01.03.1964, Ленінград, цяпер Санкт-Пецяярбург), савецкі, беларускі і расійскі оперны спявак.

Пасля сканчэння Цімкавіцкай сямігадовай школы (1925) вучыўся ў Мінскім педагагічным тэхнікуме (Белпедтэхнікуме). Працаваў настаўнікам ма-

тэматыкі і спеваў у Дукоры. Затым скончыў Мінскі музычны тэхнікум (клас прафесара А. Баначыча). З 1931 г. працаваў у Дзяржаўнай студыі оперы і балета ў Мінску, з 1933 г. быў салістам Музычнага тэатра імя У.І. Неміровіча-Данчанкі ў Маскве. У 1935 г. скончыў Дзяржаўны інстытут тэатраль-

нага мастацтва (Масква). Навучаўся ў аспірантуры. З 1935 г. – саліст Ленінградскага акадэмічнага Малога опернага тэатра (цяпер Міхайлаўскі тэатр). З пачаткам Вялікай Айчыннай вайны – у эвакуацыі. Разам з тэатрам апынуўся на поўдні Урала ў г. Чкалаве (Арэнбургу). З лістапада 1941 г. палоты 1942-га быў на Паўночна-Заходнім фронце ў складзе артыстычнай брыгады. У канцы вайны два месяцы разам з канцэртнай брыгадай выступаў на 2-м Прыбалтыйскім фронце.

Выканаўца каля 30-і оперных партый у рэпертуары тэатра. Стварыў яркія сцэнічныя вобразы, праспяваў вядучыя і галоўныя партыі ў спектаклях па музычных творах рускіх, савецкіх і заходнееўрапейскіх кампазітараў. У час Вялікай Айчыннай вайны ўдзельнічаў у пастаноўцы спектакляў «Калінка» (1942) М. Чаромухіна і С. Аксюка, «Надзея Святлова» (1943) І. Дзяржынскага і інш. Спяваў Фаўста ў аднайменнай оперы Ш. Гуно, Каміла ў опере «Тайна канарскай спадчыны» на лібрэта Ш. Лекока, выканаў партыі Юродзівага («Барыс Гадуню» М. Мусаргскага), Курагіна («Вайна і мір» С. Пракоф'ева), Ленскага («Яўгеній Анегін» П. Чайкоўскага), Вадэмона («Аланта» П. Чайкоўскага), Баструкова («Ваявода» П. Чайкоўскага), Фаркова («Угрум-рака» Я. Фрэнкеля), Грыцько («Сарочынскі кірмаш» М. Мусаргскага), Князя («Русалка» А. Даргамыжскага), Берандзея («Снягурка» М. Рымскага-Корсакава), Звездара («Залаты пеўнік» М. Рымскага-Корсакава), Нелькіна («Вяселле Крэчынскага» А. Пашчанкі), Альмавівы («Севільскі цырульнік» Дж. Расіні), Герцага («Рыгалета» Дж. Вердзі), Фентона («Фальстаф» Дж. Вердзі) і інш.

Выступаў на гастрольях у Мінску. На сцэне Дзяржаўнага тэатра оперы і балета Беларусі выходзіў у спектаклях «Яўгеній Анегін» (партыя Ленскага) і «Травіята» (партыя Гастона).

Алесь БЕЛЬСКИ

Краязнаўства і любасць да Айчыны – сёстры

Асэнсаванне радзімнасці да мяне ішло праз слухі і традыцыі, песні, абярэгі, прыкметы. Іскры святога язычніцтва яскравіліся, грэмелі ў купальскіх агнях, Калядных, Велікодных замоўных, песнявых абрадах нашай вёскі, суседніх.

З гадамі ацаніў пекнасць заакіяна, еўрапейскіх гарадоў і замкаў, але чым болей захаплялі яны, тым вышэй узнімалася, сэрцам і душой панілася асобнасць і прыгажосць сваёй вёскі Вялікая Сліва, ваколяшніх гайкоў і палеткаў, рэчак і ўзгоркаў. Гісторыя і культура, побыт і песня слудкай ціхай вёскі неўзаметку распырыліся на суседнія – Казловічы, Працавічы, Нежаўка, Валаты, Бандары, Лясішча, Іграва, Вялікі Быкоў, Пагост... – захапілі Слуцк, Старобін, Любань, Старыя Дарогі, Нясвіж...

Гады ляцяць птушкамі незваротнымі, яшчэ мацней яны ўвакклівілі ў душу любасць да ўласнага, адметна-беларускага.

Дзевяцікласнікам шукаў вытокі рэчкі Сліўка, што павольненька дзеліць напал нашыя вуліцы, хаткі, дамы, абдорвае вёску густым травостом паплавоў, выгнаў, лугоў. Знайшоў вытокі з цяжкасцю, на здзіўленне сабе і крэўным, знайшоў. Вытокамі Сліўкі былі шматлікія крынічкі ў балотцах воддаль Бандароў і Валатоў. Радасць знаходкі была невымерная. Параўнальная хіба з слодыччу тонаў мясцовай суладнай песні, хвалямі адкрыццяў роднасці з суседствам вёскаў і гарадкоў.

З гадамі стаў атрымліваць высокую душэўную насалоду ад вывучэн-

Друкуецца з захаваннем аўтарскай лексікі.

ня асобнасці іншых ваколцаў, дапамогі маладому і вопытнаму пошукаўцу ва ўзнаўленні, высвечванні на ўсё людства беларускіх своеасаблівасцяў, у чым бы яны не праяўляліся.

Як ранішня святлынь заўжды жывога сонца, упала ў душу асэнсаванне: айчызнае не толькі пабудаванае і выкапанае – гэта забярэгі і прыкметы, выслоні і прыказкі маіх бабуляў Аганы Мікітаўны Лысай, Зосі Андрэўны Санько, маці Любы Кузьмінчы Санько (Скуцэня). Ад іх, заўсёдных на памяці і сэрцы, не адно пераймаў фальклорнае, запісаў. Даслаўны ў ІМЭФ АН БССР асобныя запісы былі надрукаваныя ў двух тамах 50-тамавага збору беларускага фальклору.

Уражлівымі, асэнсавана краязнаўчымі сталі працяглыя размовы з пажылымі і старымі людзьмі сваёй і суседніх вёскаў, асабліва мясцовымі шаптухамі Мартаю і Ганнаю, настаўнікамі, франтавікамі, партызанамі.

Прыемным здзівам запамяталася гісторыя з папам Іванам Вошавым. У святара на фронце загінулі два сыны, у прыгожай вялікай царкве ў горадзе Касцюковічы на Магілёўшчыне Вошаў не проста святарнічаў болей двух дзесяцігоддзяў. Арганізоўваў рамонт. Адхілілі стараннікі ад службы, бо здараліся выпадкі, калі ахрышчанае дзіця па просьбе бацькоў не рэгістравалі ў метрычнай кнізе царквы.

Ад невінаватай савецкай улады і такой жа невінаватай праваслаўнай канфесіі атрымаў той старанец «вя-

лікую» пенсію – 42 рублі. У чарзе на кватэру стаяў два з гака дзесяцігоддзі, не атрымаў. Не выдзяляюць адзінокаму і цяпер. Ён, ці бачыце, носіць ваду, коле дровы гаспадыні, у якой жыве. Можна, усямейніўся.

– Памажэця. Прашу. Адна спадзее на вас, – шаптаў мне не святар Іван Аляксеевіч Вошаў, выплаквалі сінясінія вочы, зпакутаваны твар. – Гэты храм аднаўлялі ўласнымі сіламі, мала хто памагаў. У сэрцы маім ён і Касцюкоўшчына. – Узіраецца, пранізвае мяне, выдае: – Не трэба пакуль нам любасць да храмаў, пабачыце, адумаюцца, павернуцца да святых.

Матэрыял пра горкую крыўду касцюковіцкага святара ў 1970 г. не надрукавала ні адна рэспубліканская газета, абласная. Але старшыня Магілёўскага аблвыканкама Васіль Луцкін, шчыры беларус, зрагаваў хутка: касцюковіцкага старшыню райвыканкама Матарыкіна неўзабаве адхілілі ад старшынеўства (прызначылі дырэктарам мясцовага саўгаса-тэхнікума), знайшлася кватэра для рупліўца-святара.

Чарговым абуджальнікам мэтанакіраванага краязнаўчага струменю для мяне стаў Міхаіл Фёдаравіч Мельнікаў. Жыхар Крычав адседзеў у ГУЛАГах (Варкута, 11 гадоў), веру ў справядлівасць не страціў. Першы ў краіне Саветаў напісаў пра год і дзень, калі Ленін ехаў праз Беларусь; ніхто не ведаў, што ў 1941 г. пад Крычавам старшы сяржант Мікалай Сірацінін у адзіночку з трох гарматаў падбіў дзевяць нямецкіх танкаў, савецкія гісторыкі дзесяцігоддзямі адмаўлялі нават думку пра такі гераізм. Мельнікаў праз нямецкія архівы пацвердзіў подзвіг, М. Сірацініна пасмяротна ўзнагародзілі ордэнам.

У рэцэнзіях беларускіх гісторыкаў начыста адхіляліся адкрыцці аматара Мельнікава. Патрабавалі ад краязнаўцы дакументальных пацвярджэнняў. Рукапіс хадзіў па выдавецтвах доўгія

чатыры гады. Нямаючы прыйшлося доказніцца і мне, пакуль кніга выйшла, дапамог прафесар Аляксандр Хацкевіч.

Амаль тое ж паўтаралася з рукапісамі кніг «Маршрутамі народнай славы», «Беларусы на бастыёнах Севастопалю», «Гарадская геральдыка Беларусі», «Старажытны горад на Случы», «Гальшаны», «Пагоня ў сэрцы – тваім і маім», «Армія Краёва на Беларусі» і іншымі. Мноства краязнаўцаў, гісторыкаў, навучоўцаў, думаецца, удзячацца мне за дапамогу ў друкаванні іх кніг. У кнізе краязнаўца Эдуарда Корзуна «Гальшаны» насуперак райшыкума упершыню ў Савецкай Беларусі змешчаны партрэт святара і паэта Вінцука Адважнага.

Практычна ніводны краязнаўчы рукапіс не абыходзіўся ў тыя часы без прыдзірлівага разгляду. Сярод мноства заўвагаў з аддзела прапаганды ЦК КПБ былі такія: зняць на здымаках крыжы з храмаў, змяняць гістарычную даўніну беларускіх мястэчкаў і гарадоў.

Асабліва памятаецца плённая праца над кнігамі пра Янку Купалу – «Янка Купала і «Наша Ніва»», «Спадчына Янкі Купалы і яго музей у сучасным асэнсаванні» – і над кнігамі Міколы Жыгоцкага пра Якуба Коласа «Беларусь, ён дастойны змагар твой і сын».

Многім аўтарам важыўся я памагчы, асобным не змог. Не па сваёй волі.

Усё жыццё словам і справамі выспаведваю вялікі прынцып: родная мова, краязнаўства і любасць да Айчыны – найбліжэйшыя сёстры; як душа і дух з целам. Без краязнаўства і мовы няма гісторыі, Радзімы, нацыі.

Валер САНЬКО,
пісьменнік, краязнавец

Ад рэдакцыі: *Віншваем пісьменніка і краязнаўцу з 75-годдзем, зычым моцнага здароўя і плёну ў працы.*

Які след пакінула Першая сусветная вайна на Маладзечаншчыне? Аб гэтым разважаў пісьменнік і краязнаўца Міхась Казлоўскі ў гутарцы з журналісткаю «Маладзечанскай газеты» Анжалікай Крупняковай. Прапануем чытачам «Краязнаўчай газеты» пазнаёміцца з публікацыяй.

– **Міхась Міхайлавіч, як успрынялі нашыя землякі вестку аб пачатку вайны?**

– Жнівень 1914 года прынёс у наш край нечаканае паведамленне – пачалася Першая сусветная. Як і кожная вайна, спачатку яна выклікала пэўную эйфарыю ў грамадстве. У людных месцах, у адміністрацыйных будынках, сярод прыхаджанаў мясцовай праваслаўнай царквы можна было пачуць размовы пра тое, як хутка «праваслаўны цар расправіцца з ненавіснай немчурой». Але ў рэальнасці не заўсёды адбываецца так, як нам хацелася б. Пачалася

Дзвінск–Нарач–Баранавічы–Пінск. Аднак баі ў наваколлі не спыняліся фактычна да самай лютаўскай рэвалюцыі 1917 года. Працягвалася так званая акупная вайна ў ваколіцах Беніцы, Заскавічаў, Залесся. Да гэтага часу ў тых мясцінах захаваліся аковы, асабліва ў раёне Залесся. Такім чынам, Маладзечна стала прыфрантавое, цяжкія хадзілі толькі да нашай станцыі.

Факты гавораць аб тым, што гэты ўчастак фронту быў даволі значным стратэгічна: у сярэдзіне 1917 года на ім налічвалася каля 475 тысячаў

**Год 1914-ы:
ПОГЛЯД
з 2014-га**

полных справах неаднойчы прыязджаў Міхаіл Фрунзе, які кватараваў у Івянцы ў народнага майстра, рэзчыка па дрэве Апалінарыя Пупко.

А вось салдаты, якім да смерці надакучыла ваяваць, лёгка паддаваліся агітацыі. Але рэвалюцыя – гэта ўжо асобная тэма. Адзінае, што хачу падкрэсліць, вялікая і крывавая вайна, якая пастукалася ў кожны дом, прывяла да маштабных катаклізмаў у грамадстве, да рэвалюцыі. І так бывае заўсёды...

Калі падсумоўваць сказанае, то гэтыя гістарычныя падзеі стогадовай даўніны з'яўляюцца павучальным уро-

кам і заклікаюць берагчы мір як самую найвялікшую каштоўнасць. Вось для чаго мы павінны ведаць гісторыю Першай сусветнай.

Я вельмі рады, што з наступнага навучальнага года выпускнікі 11-х класаў будучы здаваць абавязковы экзамен па гісторыі Беларусі. Гісторыя – самы галоўны складнік нацыянальнай самасвядомасці. Выхаванне гісторыяй – выхаванне нацыянальнага духу.

«Чым небяспечная вайна?

Тым, што яна прыходзіць у кожны дом...»

страшная і крывавая вайна, якая ўцягнула ў сваю арбіту мільёны жыхароў зямнога шара. Чым небяспечная любая вайна? Тым, што яна закранае ўсе слаі насельніцтва, прыходзіць у кожны дом. І мой дзед па бацькавай лініі Язэп Казлоўскі, які жыў у вёсцы Быкі, ваяваў. Дзякуй Богу, вярнуўся. Памятаю, у бацькоўскай хаце на відным месцы вісеў здымак, на якім дзед – у салдацкай фуражцы.

– **Ці захаваліся ў Маладзечне будынкі, звязаныя з гісторыяй Першай сусветнай?**

– Маладзечанскія землі абаранялі войскі Заходняга фронту, якія ўзначальваў генерал Эверт; гэта была 10-я армія, якой камандаваў генерал Гарбатыўскі. Яе штаб, а таксама штаб 3-га армейскага корпуса, што адказваў за каардынацыю дзеяння часцей на гэтым участку фронту, размяшчаліся ў будынку Маладзечанскай настаўніцкай семінарыі, які захаваны да гэтага часу і знаходзіцца на тэрыторыі станказавода.

Трэба адзначыць, што да верасня 1915 года вайна толькі ўскосна закранула жыхароў Маладзечаншчыны – многія мужчыны былі прызваныя ў войска. У той жа час за першы год вайны (да верасня 1915 года) Беларусь пакінулі каля аднаго мільёна жыхароў: бежанцы ратаваліся ў першую чаргу ў Расію.

9 верасня 1915 года немцы прарвалі фронт, захапілі Вілейку, Сморгонь, Вільню, Маладзечна. Вядома, што 19 верасня яны былі ў ваколіцах Мінска. Перад іх уваходам у наш горад і ў час наступлення адбывалася эвакуацыя мірнага насельніцтва. У Смаленск была вывезеная настаўніцкая семінарыя, а таксама закрыты завод па перагонцы спірту, паравы млын Дабравольскага. Дарэчы, на той час Маладзечна не мела статуса горада, а насельніцтва тут было каля трох тысячаў. Для параўнання: у той жа Сморгоні да вайны было 16 тысячаў жыхароў.

– **А калі наш горад быў вызвалены?**

– У пачатку кастрычніка 1915 года намаганнямі расійскіх войскаў кайзераўцы былі выбітыя з Маладзечна. Фронт усталяваўся на лініі

Удзельнік Першай сусветнай вайны, уладжэнец мястэчка Лебедзева, прапаршчык царскай арміі Пётра Зяноўіч са сваёй каханай

ваеннаслужачых, у тым ліку больш за 8 тысячаў афіцэраў і каля 2,5 тысячаў ваенных чыноўнікаў.

Дзе вайна – там і хваробы. Перыядычна ў горадзе ўзнікала эпідэмія тыфу, халеры. Насельніцтва пакутавала ад падпалаў, а таксама ад злачынстваў, марадзёрства.

– **Скажыце, калі ласка, ці засталіся літаратурныя творы, у якіх апісаны наш горад гэтага перыяду?**

– Так, многія беларускія і замежныя пісьменнікі згадваюць нашыя мясціны ў сваіх творах. Сярод іх – Максім Гарэцкі, Канстанцін Паўстоўскі, Валянцін Катаеў, Ірына Каржанеўская, Яраслаў Гашак. Венгерскі пісьменнік Бэла Ілеш напісаў апавесць «Маладзечна», чэшскі паэт Ярамір Бернарж склаў верш з аднайменнай назвай. Гэтыя творы можна знайсці ў фондах Нацыянальнай бібліятэкі, іх пераклад на беларускую мову быў зроблены ў 1920-я гады.

У адной з інтэрданцкіх рот, што стаяла ў раёне Бухаўшчыны, служыў заснавальнік беларускага прафесійнага тэатра Ігнат Буйніцкі. Мяркую, што ён пайшоў на фронт добраахвотнікам, бо на той час яму было 56 гадоў. На вялікі жаль, у 1917 годзе ў нашым горадзе ён памёр. Быў пахаваны ў Палачанах, затым дочка перапахавалі яго на роднай Глыбочыне.

Вядома, што ў цяжкім 1916 годзе маладзечанскімі спежкамі хадзіў будучы маршал Георгій Жукаў. Сюды па пад-

Калі працягваць тэму вядомых дзеячаў, то ў чэрвені 1917 года дзеля ўздыму ваеннага духу перад салдатамі выступіў генерал Дзямікін. Наведваў войскі і Вяроўны Галоўнакамандуючы Аляксандр Керанскі. У нашых краях ён наслухаўся выказванняў незадаволеных салдат накшталт: «Даволі! Нававаліся! Паваяуй сам!».

Калі Керанскі прыехаў на станцыю Палачаны, адзін з салдатаў кінуўся на яго са штыхам, але ахоўнікі ўратавалі візітэру жыццё.

– **Магчыма, ёсць вельмі цікавыя факты, пра якія мала хто ведае...**

– Для мяне асабліва цікавы і той факт, што менавіта на нашым участку фронту ў пачатку лета 1917 года адбылося першае братаанне расійскіх і нямецкіх салдат. Яны выходзілі з акупаў, абдымаліся, цалаваліся, дэманструючы, што стаміліся ваяваць і хочучы міру.

Дарэчы, у Маладзечне і ваколіцах знаходзілася даволі значная частка прадстаўнікоў розных палітычных партыяў – эсэры, бальшавікі, меншавікі, ішла ідэалагічная барацьба за салдацкія душы. У будынку друкарні «Перамога», што на Лібава-Роменскай, 7 – 11 лістапада 1917 года праходзіў з'езд салдацкіх і рабочых дэпутатаў, аб чым паведамляла газета «Голос 10-й арміі».

Мясцовае насельніцтва ва ўсіх гэтых палітычных працэсах амаль не ўдзельнічала, яно было дастаткова пасіў-

Чытанні да стагоддзя пачатку вайны

Баранавіцкая Рада Таварыства беларускай мовы на сваёй сядзібе ў вёсцы Русіно ў жніўні зладзіла краязнаўчыя чытанні, прысвечаныя становішчу баранавіцкай зямлі ў ваенныя і паваяенныя гады.

Спачатку ўдзельнікі мерапрыемства праглядзелі дакументальны фільм «Першая сусветная вайна. Баранавічы».

Пад час чытанняў клірык Свята-Пакроўскага храма пратадыякан Андрэй Гарбуноў распавёў пра стаўку Вяроўнага Галоўнакамандуючага і дзейнасць праваслаўнай царквы ў Баранавічах у 1914 – 1915 гг. Аўтар кнігі «Забытая вайна» Ірына Дубейка апавядала пра ўзбраенне, тактыку і асаблівасці баёў нямецкіх і рускіх войскаў на баранавіцкай зямлі, пра баранавіцкую аперацыю 1916 г., а таксама пра герояў Першай сусветнай. Баранавіцкі даследчык гісторыі, аўтар кнігі «Недазволена памяць» Аляксандр Татаранка адзначыў, што краязнаўцы Мікалай Падгайскі, Міхась Бернат, Аляксей Белы, Віктар Сырыца выявілі 35 забытых пахаванняў ахвяраў даўняй вайны, 21 з якіх абследавання і задакументаваныя краязнаўцамі. Пра ахвяраў газавай атакі ў 1916 г. паблізу вёскі Вольна расказваў мясцовы жыхар Міхась Амялішка, бацька якога браў удзел у пахаваннях атручаных рускіх салдат. А Мікалай Падгайскі пазнаёміў удзельнікаў гістарычных чытанняў з лёсам дома Слізняў у Бартніках, які ўяўляе, на думку краязнаўцы, гісторыка-культурную каштоўнасць. Кандыдат гістарычных навук Дзяніс Лісейчыкаў адзначыў неабходнасць вывучэння не толькі рускіх, але і нямецкіх, аўстрыйскіх і польскіх архіваў, успамінаў тагачасных удзельнікаў падзеяў, каб аб'ектыўна вывучыць і ацаніць абставіны 100-гадовай даўніны. Ён падарыў бібліятэцы сядзібы ТБМ кнігу «Беларусь у гады Першай сусветнай вайны 1914 – 1918. Зборнік дакументаў», выдадзеную сёлетня Дэпартаментам па архівах і справаходстве Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь, Нацыянальным гістарычным архівам Беларусі. Кандыдат гістарычных навук Дзяніс Лісейчыкаў падарыў бібліятэцы ТБМ кнігу

«Урок Першай сусветнай вайны для беларускага народа».

Спрэчкі аб выніках вайны для Беларусі не сціхалі нават у перапынку. Удзельнікі чытанняў працягвалі эмацыйна абмяркоўваць падзеі вайны нават пад час кавы-паўзы.

А. Татаранка

М. Бернат

Усе прысутныя падтрымалі прапановы старшыні Баранавіцкай Рады ТБМ Віктара Сырыцы аб неабходнасці ліставання з мясцовымі і цэнтральнымі ўладамі па добраўпарадкаванні пахаванняў ахвяраў Першай сусветнай вайны і наданні дому Слізняў у Бартніках статусу гісторыка-культурнай каштоўнасці. А гісторык з Брэста Ігар Бараноўскі прапанаваў стварыць помнік беларускім ўцекачам, якія бязвінна сталі ахвярамі гэтай жудаснай вайны.

Паводле паведамлення intex-press.by Фота Віктара СЫРЫЦЫ

Наша гісторыя:

ідэі, падзеі, асобы

Да паўстання заклікаў 43-гадовы праслаўны святар Мікалай Мароз, які кіраваў царквою ў Лапаціне пад Пінскам. Пасля набажэнства ён збіраў у сябе на кватэры праслаўную шляхту з ваколіцаў вёскі Колбы, чытаў ёй маніфест паўстанцкага ўрада і ўгаворваў далучацца да атрадаў. Калі ж шляхта не згадзілася, сказаў: «За гэта можна атрымаць і кулю ў лоб». Спрабаваў айцец Мікалай пераканаць і свайго дыякана Пракаповіча: «Няма чаго баяцца паўстанцаў, я і сябе, і вас змагу абараніць». На Мароза ў паліцыю данёс святар Страховіч з суседніх Місяцічаў, з якім у айца Мікалая былі не надта цёплыя стасункі. У выніку па патрабаванні М. Мураўёва Сінод пазбавіў Мароза духоўнага звання, пасля чаго той быў адпраўлены на 10 гадоў катаржных прац у крэпасцях.

У адрозненне ад пінскай шляхты, якую айцу Мікалаю Марозу не атрымалася загітаваць да ўдзелу ў паўстанні, у суседняй Слонімішчыне такія выпадкі сустракаліся. 21-га-

Праваслаўныя паўстанцы 1863-га

(Заканчэнне. Пачатак у № 31)

довы праслаўны дваранін Карэцінскі Іпаліт Восіпаў, які вучыў сялянскіх дзяцей у ваколіцах мястэчка Быцень, у маі 1863 года далучыўся да атрада Францішка Юндзіла і 3 чэрвеня прыняў удзел у бітве пад Мілавідамі, дзе адбылося самае вядомае ў Беларусі ўзброенае сутыкненне паміж паўстанцамі і царскай арміяй.

У Мілавідскай бітве праслаўныя зрабіліся значнай часткай паўстанцкага войска. Так, у Слоніміскім атрадзе іх было, як мінімум, трэць. Амаль усё дарослае мужчынскае насельніцтва сучаснага цэнтры праслаўя ў Беларусі – мястэчка Жыровічы – падалося ў паўстанцы, разам з чатырма прадстаўнікамі духавенства Жыровіцкага манастыра, якія сталі касінерамі і пазней далучыліся да атрада Валерыя Урублеўскага. Сярод іх – 19-гадовы Іван Шышко з в. Добрая Воля Ваўкавыскага павета, што слу-

жыў пры жыровіцкім архімандрыце.

Уваходзілі праслаўныя сяляне і ў іншыя атрады, сабраныя ў паўстанцкія лагеры на мяжы Гродзенскай і Мінскай губерняў. Сярод іх 27-гадовы ўдзельнік атрада Лянкевіча Міхаіл Семянчук з в. Шчэчыцы (сёння – у Маскоўскім раёне). У сваіх паказаннях, як і большасць паўстанцаў, для захавання ўласнага жыцця, ён гаварыў пра прымуовае далучэнне да атрада, у той жа час пазначыўшы: «у шайку вярбоўшчыкамі людзей дастаўляема не было, але ўсялякі з'яўляўся добраахвотна». М. Семянчук быў узброены аднаствольным ружжом і пісталетам. Пераважная ж большасць сялянаў з'яўлялася касінерамі і мела двухбаковострыя косы з круком унізе ляза, насаджаныя на дрэўка і абматаныя вакол яго дротам, знятым з тэлеграфнай лініі.

Кіраўніком адной з часцей касінераў у Мілавідскай бітве быў 20-гадовы праслаўны мешчанін Аляксандр Унгэбаўэр, які да паўстання працаваў сталяром у родным Навагрудку. Даведаўшыся пра адыход жыхароў горада ў Налібоцкія лясы, добраахвотна падаўся туды разам з братам, каб далучыцца да атрада Вітольда Міладоўскага і ксяндза Феліцыяна Лукашэвіча. Удзельнічаў у сутычках пад Сяльцом, Крывошыным, Ігнатавым і Львоў-

чаніна Уладзіслава Смыслава з Навагрудка, які да сыходу ў атрад працаваў фельчарам у Крошыне, на радзіме паэта Паўлюка Вагрыма. У атрадзе Міладоўскага Смыслаў даглядаў параненых, але заплыўшы сябе ўдзелам у павешанні сяляніна, здзейсненага групай паўстанцаў на чале з Унгэбаўэрам. Генерал-губернатар М. Мураўёў адхіліў рэкамендацыю суда аб замене смяротнага пакарання сылкай у катаргу.

Ні праслаўнае веравызнанне, ні юнацкі ўзрост не былі перашкодаю ў вынясенні жорсткіх пакаранняў за ўдзел у Мілавідскай бітве, у якой расійцы пацярпелі паражэнне. У Сібір былі адпраўленыя нават 16-гадовы Дудзіноўскі Леон Рыгораў з Гавінавічаў і 17-гадовы Мушынскі Іосіф Іваноў з Альбярціна.

Да паўстанцаў далучаліся і праслаўныя расійцы, як у выпадку афіцэраў з Наваінгерманландскага палка: прапаршчыкі Рэмішэўскі і Ельчанинаў перайшлі ў мінскі атрад студэнта Трусава. Пасля паражэння яны здолелі эміграваць у Парыж і сталі вучнямі гадзіннікавых справаў майстра.

Па загадзе Міладоўскага кіраваў павешаннем сяляніна, падазранага ў шпіёнстве на карысць расійцаў. Сам Міладоўскі, які выдаў імёны ўдзельнікаў той акцыі ды шмат іншых паўстанцаў, застаўся жывы. У адрозненне ад схопленнага Унгэбаўэра, якога расстралялі ў Навагрудку 20 студзеня 1864 года.

Тады ж на пляцы за горадам расійцы расстралялі і 22-гадовага праслаўнага меш-

Нават гэтыя некалькі прыкладаў паказваюць, што думка, быццам у паўстанні 1863 – 1864 гадоў удзельнічалі выключна каталікі, а праслаўныя выступалі толькі на баку расійскіх уладаў, з'яўляецца не проста памылковай, але і шкоднай для разумення нашай гісторыі. Насамрэч, як сярод тых, хто падтрымліваў расійцаў, выдаваў паўстанцаў, пісаў даносы, было шмат каталікоў, так і сярод паўстанцаў было дужа праслаўных, якія ўдзельнічалі ў бітвах, паказвалі дарожу і перадавалі інфармацыю пра перамяшчэнне царскіх войскаў, хавалі ў сваіх хатах параненых, дапамагалі тым ежаю. Прычым лік праслаўных паўстанцаў у Беларусі ішоў на сотні, а, магчыма, і на тысячы.

Васіль ГЕРАСІМЧЫК, гісторык, в. Васілевічы Слонімскага раёна

Артыкул знакамітага ананіма

Пра выбітнага беларускага опернага спевака Фёдара Стравінскага даведаўся гадоў дваццаць таму з біяграфічнай даведкі пра яго, складзенай Т. Слабодчыкавай, што была надрукаваная ў пятым томе «Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва Беларусі» (1987). Але больш падрабязна пра жыццё і творчасць Фёдара Ігнатавіча стала вядома з нарыса кандыдата гістарычных навук Васіля Кушнера, размешчанага ў другім выпуску зборніка «Славутыя імёны Бацькаўшчыны», што выйшаў у 2003 годзе ў выдавецтве «Беларускі фонд культуры». Гэта адзінае дакладнае і найбольш поўнае апісанне жыцця славутага суйчынніка. Ні адзін з жыццёвых і творчых эпізодаў Стравінскага не застаўся без карпатлівага разгляду В. Кушнера (а такіх эпізодаў было шмат: Фёдар Ігнатавіч удзельнічаў прыблізна ў 1400 спектаклях). Менавіта ў гэтай працы аўтар паказаў сябе не толькі таленавітым гісторыкам, але і кваліфікаваным мастацтвазнаўцам. Вось толькі В. Кушнер, нягледзячы на даволі асцярожнае стаўленне да дакументальных матэрыялаў, асабліва да першакрыніцаў, дапусціў недакладнасць, на якую хочацца звярнуць увагу, бо ў гэтым выпадку яна з'яўляецца прынцыповай.

У пачатку нарыса аўтар піша: «Упершыню звесткі пра Ф. Стравінскага былі змешчаныя ў XXXI томе «Энцыклапедычнага слоўніка Бракгаўза і Эфрона», выдадзенага ў 1901 годзе ў Санкт-Пецярбургу», што не адпавядае ісціне.

Справа ў тым, што на афішах, расклееных па ўсім Пецярбургу, было аб'яўлена, што 3 студзеня 1901 года ў Марыінскім тэатры адбудзецца бенефіс Ф. Стравінскага з нагоды 25-годдзя яго службы на сцэне. Менавіта да гэтай падзеі на адной са старонак сталічнага выдання «Новости и биржевая газета» 30 снежня 1900 года з'явіўся артыкул «К юбилею Стравинского», падпісаны крыптанімам В.С. Артыкул пачынаецца з выяўлення значнасці падзеі: «Это юбилей, – пиша ананімны аўтар, – который нам надо, который нам должно отпраздновать, не в награду, не в милость, – у нас таких нет, – а для того, чтобы выразить высокому художнику, как мы благодарны ему за всё, что доставлял нам его талант в течение целой четверти столетия, за те минуты, часы счастья, наслаждения, художественного любования и национальной гордости, которые он давал нам так богато испытывать». А завяршаючы артыкул, піша наступнае: «Стравинский был всегда и есть до сих пор, без изменения, несмотря на прелевшую четверть века, один из самых крупных замечательных и оригинальных художников, являвшихся на подмостках русского оперного театра». А далей аўтар робіць даволі цікавае прызнанне: яму не аднойчы прыходзілася адзначаць у друку, што Фёдар Ігнатавіч з'яўляецца цудоўным і арыгінальным пераемнікам знакамітага спевака мінулага часу В. Пятрова, якога

Партрэт Ф. Стравінскага працы майстэрні Лоранса (1880-я гг.)

ўдзячная публіка ў дзень 50-годдзя яго творчай дзейнасці, 21 красавіка 1876 года, правезла ўласнымі рукамі ў яго калысцы ад тэатра да дома.

Не магу не прывесці яшчэ адно выказванне ананіма пра Фёдара Ігнатавіча, дзе адзначаецца яго сціпласць і высакароднасць: «Но с великим сожалением, – пиша В.С., – приходится отметить тот факт, что как ни значительны были всегда талант и творчество Стравинского за все 25 лет его деятельности, как ни любила его всегда, как ни при-

знавала, как высоко не ценила его наша публика, театральное управление все 25 лет никогда не отдавало ему полной справедливости и не доставляло публике возможности и случая выразить этому крупному художнику всю свою признательность. В целых 25 лет никогда не найдено было нужным отвести ему его собственный праздник, "именинный день", бенефис. Похоже это на что-нибудь? Достойно, прилично ли это? Десятки исполнителей посредственных, иногда жалких, фальшивых и ничтожных, широко пользовались всевозможными льготами, как ласковые телята у трёх маток сосали, – одни только истинные, многозначительные таланты, как, например, Стравинский, должны были стоять в углу, в тени, и, вероятно, с досадой и болью видеть, как "фавор" порхает по другим головам. Нынче для Стравинского пришёл другой час и день, – ну, и слава богу! Пусть этот час будет значительен, долг и мил. Это всем нам нужно, даже хотя только для одного нашего народного достоинства... Пусть 3 января покажет Стравинскому всю меру уважения и благодарности его современников».

Не пакінуў без увагі аўтар нарыса жыццёвы і творчы лёс спевака, на якіх не буду спыняцца, а прапаную чытачам звярнуцца да працы В. Кушнера.

Мне ж застаецца адказаць на пытанне, якое хвалюе не толькі мяне, але і чытачоў: хто аўтар гэтага цікавага артыкула? У адным месцы ананім шчыра прызнаўся: «Я давно с любовью и участием слежу за Стравинским, за всеми проявлениями его своеоб-

разного таланта, исполнения, декламации и мнения, великолепной игры, мимики, выразительности, характерности...». Гэтая фраза даказвае, што аўтар не выпадкова чалавек у мастацтве, а пастаянна, ледзь не штодзённа знаходзіцца ў самым цэнтры мастацкага жыцця Расіі і нават у чымсьці з'яўляецца яе ідэолагам. А гэта, як некаторыя ўжо здагадаліся, – Уладзімір Стасаў, знакаміты рускі мастацкі і музычны крытык, гісторык мастацтва, актыўны ўдзельнік творчага жыцця «могучей кучкі», сярод кампазітараў і таварыства перадзвіжнікаў. У Стасаў актыўна змагаўся супраць акадэмізму, эстэцтва і руюцы за рэалізм, народнасць і нацыянальны характар мастацтва.

Манаграфія-мініяцюра «К юбилею Стравинского» У. Стасава, размешчаная 30 снежня 1900 года ў газете «Новости и биржевая газета», мае дваякае значэнне. Па-першае – гэта амаль адзіная спецыяльная праца, прысвечаная нашаму знакамітаму спеваку, а па-другое – у ёй, як і ў іншых працах, Стасаў паўтарае свае ўлюбёныя думкі: змагаецца за «Каменного гостя» Даргамыжскага, нападае на італьянскую музыку, патрабуе наладжваць юбілей не толькі як святы, што натхняюць на творчасць, але і маюць «народнае» значэнне. Таму артыкул Стасава цікавы не толькі як біяграфічны матэрыял Ф. Стравінскага, але і як спіс прыкыпковых выказванняў, што чарговы раз сведчаць пра клопат вялікага мастацкага і музычнага крытыка пра росквіт рэалістычнага мастацтва.

Вячаслаў АФАНАСЬЕЎ

(Заканчэнне.
Пачатак у №№ 30–31)

«Сэрцам» быў добра ўмацаваны драўляны замак. Яго папярэднікам быў радзіміцкі град, на месцы якога пасля стаяў дзядзінец Гомія эпохі Кіеўскай Русі. Цверджа (крэпасць. – «КГ») знаходзілася на мысе, што ўтваралі Сож і Гамяюк.

Умацаванні замка XVI – XVIII стст. у выглядзе землянога вала абаранялі невялікую цытадэль плошчай каля 1,5 гектара. Вакол вала ішоў шырокі і глыбокі роў. На валах узвышаліся драўляныя сцены з байніцамі, перакрытыя дахам. Найбольш небяспечныя ўчасткі мелі вежы рознай вышыні. Самым адказным месцам у абароне замка была ўязная вежа-брама з пад’ёмным мостам. Сцены і вежы замка былі пакрытыя тоўстым слоём гліны, якая захоўвала дрэва ад гніення і надавала ўмацаванням падабенства з мураванымі замкамі. У замку меўся падземны ход, што вёў да Сажа і выкарыстоўваўся пад час аблогаў для таёмных выправаў супраць ворага і для папаўнення запасаў.

Замак неаднаразова гарэў і перабудоўваўся. У канцы XVII ст. яго абарончыя збудаванні складаліся з дастаткова простага драўлянага сцяны (палісада). У сцяну было таксама ўключана 11 жытлаў – двух’ярусных пабудоў, ніжэйшы ярус якіх займалі жыхары з маёмасцю, а верхні выкарыстоўваўся ў якасці памосту для вайскоўцаў. Пляцоўка ў межах замкавых умацаванняў мела дастаткова шчыльную забудову драўлянымі будынкамі рознага прызначэння. У цэнтры замка месцілася багатае харомнае збудаванне з шматлікімі пакоямі, кафлявымі печамі і галерэямі. Меліся таксама «каморы» – памяшканні для захавання рознай маёмасці, хаты слугаў, склепы, у тым ліку «вінны» – піўніца, леднік. Былі кухні, клеці, стайні, бровар, лазня і іншыя пабудовы, неабходныя для абслугоўвання гаспадаркі і гарнізона.

У замак можна было трапіць толькі праз адну браму, побач з якой знаходзілася вязніца. Найбольш заўважным будынкам была, бадай, драўляная Мікалаеўская царква.

Нягледзячы на істотныя перабудовы асноўны замкавы комплекс існаваў аж да канца XVIII ст. – часу пабудовы каменнага палаца П. Румянцава-Задунайскага. Апошнія будаўнічыя працы вяліся ў 1737 г. па даручэнні старасты М. Чартыйскага, калі між іншага заклалі новыя вежы і сцены, паглыбілі равы і падправілі пад’ёмны мост. Канчаткова замкавыя ўмацаванні былі разабраны паміж 1780 і 1785-м гг.

У гомельскім замку захоўваўся вайсковы рыштунак і зброя. На ўзбраенні меліся розныя віды халоднай і агнястрэльнай зброі. У XVI ст. шырока быў распаўсюджаны прасты жалезны «кій» – трубка з адтулінай у казеннай

Замак, горад і яго жыхары ў XVI – XVIII стст.

З гісторыі Гомеля

частцы для запальвання пороху. У сярэдзіне XVI ст. яго змянілі значна больш сучасныя гакаўніца, ручніца і аркебуза; апошнія – іспанскія па паходжанні стрэльбы – мелі калясцовыя і ўдарна-крамянёвыя механізмы.

Важным сродкам абароны былі гарматы. Пасля 1540 г. замак атрымаў іх з Віленскай людвісарні. Гарматы XVI ст. падзяляліся на даўгаствольныя (фельдшланга, фалько-

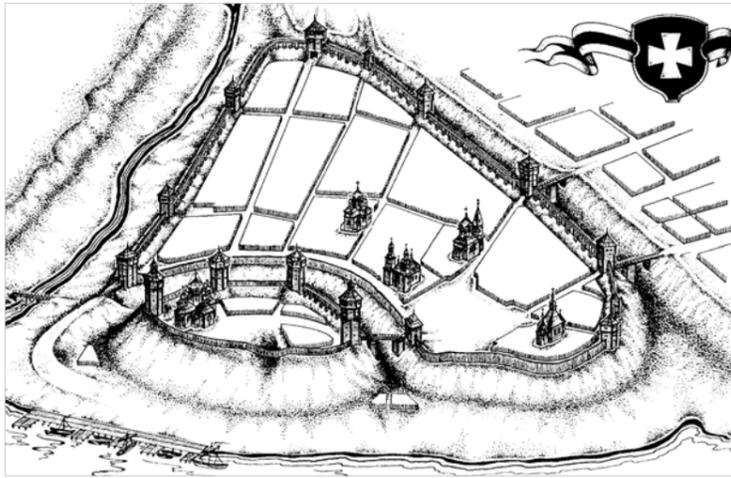
Уезд і выезд ажыццяўляліся праз брамы Чачэрскую, Магілёўскую, Рэчыцкую. Водная брама выводзіла на гарадскую прыстань. Праз роў каля брамаў былі перакінутыя пад’ёмныя масты. Горад быў аточаны дубовымі сценамі-палямі і двух’яруснымі «гароднямі-ізібцамі».

У XVI – XVIII стст. горад меў дастаткова выразную радыяльна-паўкальцавую планіроўку і па-

федала. Першая вядомая аўтару згадка пра гомельскую карчму адносіцца да 1560 г. Дакументы 1765 і 1770-х гг. таксама ўзгадваюць гэтую вуліцу.

Амаль паралельна Чачэрскай ішла вуліца Троіцкая, якая таксама заходзіла да замкавай сцяны. У канцы XVII ст. на Троіцкай было крыху больш за паўтара дзясяткі двароў і стаяла Троіцкая царква.

Сярод даўніх вуліцаў Гомеля адначасна таксама вуліцу Спаскую, абавязаную сваёй назвай таксама адной з цэркваў горада. Паводле інвентара 1681 г. Спаская царква знаходзілася на аднайменнай вуліцы, у дакуменце ж 1776 г. яна змешчаная на Дзеканоўскай. Раствумаюць гэта можна па-рознаму: а) царкоўная сядзіба змяніла сваё размяшчэнне; б) яна выходзіла на дзве суседнія вуліцы; в) Спаская вуліца стала называцца Дзеканоўскай. Апошньому варыянту тлумачэння супярэчыць упамінанне ў дакументах канца XVIII ст. як

Гомель у XVII ст. Рэканструкцыя аўтара (мал. Ю. Лупіненкі)

на, квартшланга, фальканэт, серпантына), сярэдняствольныя (шарфмэта, картавуна, салавей) і для стрэльбы каменнымі кулямі.

У зацінным для Гомеля 1681 г. у арсенале яго замка захоўвалася толькі 5 гарматаў, да іх меліся 23 жалезныя ядры, 6 гакаўніцаў, 11 мушкетаў і інш. Асобны від складалі «арганкі» – шматствольныя зброя, ствалы якой размяшчаліся на некалькіх узроўнях гарызантальна на спецыяльных станках.

У замкавых свіраных захоўваліся запасы зерня і іншага правіянту. Ствараліся яны за кошт каралеўскіх падаткаплацельшчыкаў і эксплуатацыі замкавых пашаў. Да замкавай гаспадаркі адносіліся шэсць млыноў – на рацэ Мільчы, у сёлах Валаковічы, Прыбытковічы, на Узе каля Бабровічаў і два – каля сяла Юркавічы. Адным са старэйшых быў «млын замкавы» каля Бабровічаў, які ўзгадваецца яшчэ ў рэестры рэвізіі 1560 г. Складовай часткай замкавай гаспадаркі былі дзве вадзяныя механічныя сукнавальні, што стаялі на Уце ў сяле Прыбытковічы і на рацэ Узе. Важную ролю адыгрывалі заводы-рудні ў Юркавічах і Маркавічах.

Такім чынам, замкавая гаспадарка была даволі вялікай і выходзіла далёка за межы гарадскіх сценаў.

Калі замак быў «сэрцам» горада, то яго «целам» і «рукамі» было места (горад. – «КГ»). Яго плошча ў межах гарадскіх сценаў у XVI – XVIII стст. складала каля 10 гектараў.

дворкава-вулічную забудову тэрыторыі. Галоўныя вуліцы, а іх было 5, веерам разыходзіліся да абарончага комплексу, дзе завяршаліся «глухімі» вежамі і праезнымі брамамі.

Важна часткай горада была гандлёвая плошча-кірмаш, што месцілася на поўнач ад замка. Кірмаш займаў звыш пяці тысячаў квадратных метраў (згодна з «Планом местечка Гомля, нынешняго его положения, со всею подробностью» 1799 г. Копія плана захоўваецца ў Гомельскім абласным краязнаўчым музеі). На кірмашы размяшчаліся гандлёвыя рады і склады для захоўвання тавараў – драўляныя «каморы». У 1681 г. іх было 16; за права карыстання імі гараджане супольна сплочвалі ў гаспадарскі скарб 4 злотыя. Тут жа на кірмашы знаходзілася спецыяльнае памяшканне, дзе ашчадна захоўваліся дзве гіры – вагавыя эталоны. Да 1776 г. колькасць гандлёвых месцаў павялічылася ў два разы.

Адной з найстарэйшых вуліцаў, трапіць на якую можна было калі выйдзеш з замкавай брамы, была вуліца Чачэрская. Пачыналася яна прыблізна каля цяперашняй сядзібы Петра-Паўлаўскага сабора і заканчвалася метраў праз 100 Чачэрскай брамай у сістэме гарадскіх умацаванняў. У 1681 г. на вуліцы Чачэрскай месціліся 15 гаспадарак, а таксама карчма і бальніца. Карчма – традыцыйная ўстанова ў беларускім горадзе, якая давала стабільныя даходы на карысць дзяржавы ці

Спаскай, так і Дзеканоўскай вуліцаў. Напрыканцы 1680-х гг. на Спаскай вуліцы было каля двух дзясяткаў двароў, касцёл. Параўнальна вялікай была вуліца Карнілаўская з 28 сядзібамі. Самая ж вялікая вуліца XVI – XVIII стст. – Рэчыцкая. У 1681 г. на ёй было 40 гаспадарак. Варта адзначыць, што лакалізацыя найстарэйшых вуліцаў Гомеля, якія існавалі да «румянцаўскіх» перапланіровак пачатку XIX ст., з’яўляецца дастаткова складанай праблемай, рашэнне якой патрабуе комплекснага даследавання гісторыка-геаграфічных і археалагічных крыніцаў. Першая «ідэнтыфікацыя» сярэднявечных гомельскіх вуліцаў, якая абапіраецца на навуковыя дадзеныя, прапанаваная аўтарам у пачатку 1990-х гг. (публікацыя ў «Гомельскай праўдзе»: «З гісторыі гомельскіх вуліц», 15 студзеня 1991 г.; «Ісціна ляжыць на паверхні, або Аб тым, як весці дыскусію аб ранейшых гарадскіх назвах Гомеля», 8 жніўня 1991 г.).

Важнай часткай гарадской тапаграфічнай структуры была прыстань на Сажа, якая месцілася каля замка, магчыма, каля вусця Гамяюка. Тут жа знаходзілася гарадская паромная пераправа, што ўзгадваецца ў дакументах сярэдзіны XVII ст.

Пасляслоўе

Гтары Гомель не быў разбэшчаны ўвагай летапісаў і гісторыкаў. Але ўглядаючыся ў яго доўгі, поўны цяжкіх выпрабаванняў шлях, здзіўляешся, наколькі багатая на імёны і падзеі яго гісторыя, наколькі дзівосна яна пераплецёная з мінулым Беларусі і знітаваная з лёсамі Расіі, Польшчы, Украіны і Літвы.

Гісторыя засялення мясцовасці, якая пазней стала «кальскай» горада, губляецца ў смуге тысячагоддзяў. Першыя людзі – паліўнічыя на мамантаў – з’явіліся тут яшчэ ў эпоху палеаліту. Самае старое сталае паселішча на берагах Сажа ўзнікла ў часы герадатарых плямёнаў, каля сярэдзіны 1 тыс. да н.э. Гомельскія пагоркі зведалі і подых пераменаў, што прынёс у Еўропу вецер Вялікага перасялення народаў. У VI – VII стст. тут з’яўляецца вялікае паселішча. З гэтага моманту чалавек ужо ніколі не пакідае мясцовасць, вядомую з летапісаў пад назвай «Гомій».

Гомель займае пачэснае месца ў шэрагу найстаражытнейшых усходнеславянскіх гарадоў, што с’ягаюць каранямі ў былічныя часы. Народжаны ў самабытнай паганскай стыхіі зямлі радзімічаў і абыдзены калісці ўвагаю адукаваных супляменнікаў, ён рашуча ўваходзіць у гісторыю Старажытнай Русі ў легендарным XII ст. Буйны і багаты цэнтр Пасожжа множыць славу і багадце чарнігаўскіх князёў. Жыццё квітнеючага горада трагічна парушаецца ў сярэдзіне наступнага крывавага стагоддзя. Летапісны Гомій падзяляе лёс Кіева, Разані, Чарнігава і іншых цэнтраў усходнеславянскага свету, знішчаных мангола-татарскімі ордамі.

Павольна падымаючыся з попелу, Гомель упарта намагаецца аднавіць былою веліч пад сціпетрам літоўска-беларускіх князёў у XIV – XVI стст. Але волю гісторыі горад становіцца памежным – маючы суседам магутную Маскоўскую дзяржаву, якая вядзе за горад жорсткую барацьбу. Такі стан выракае Гомель на нялёгкую будучыню і стрымлівае паступальнае развіццё, пакідае свой цяжкі адбітак на аблічча горада-цверджы.

XVII ст. штурхае Гомель у віхуру самых страшных падзеяў беларускай гісторыі наогул. Але ні войны, ні пажары не могуць зламаць яго. Горад падымаецца нанова, чым абавязаны надзвычайнай моцы і стваральнай працы яго жыхароў.

У гісторыі Старога Гомеля і па сёння застаецца шмат «белых плямаў». Не ўсе пісьмовыя дакументы, датычныя яго, сабраныя і даследаваныя. А колькі таямніцаў, разгадка якіх дазволіць праліць святло на туманныя старонкі мінулага, яшчэ захоўвае сама гомельская зямля!

Таму ў летапісе Старога Гомеля занадта рана ставіць апошняю кропку.

Алег МАКУШНИКАЎ, доктар гістарычных навук

(Паводле выдання «Палац: літаратурны альманах. Гомель». Мінск, 2014)

Званы стаўбоўскай царквы – сведкі нашай гісторыі і ахвяры нашэсцяў. Яны нават маюць раны ад вайны. Гісторыя нашай званіцы даўня, ёй столькі ж, колькі і царкве. Самы вялікі зvon, прастрэлены пазней асколкам пад час вайны, з’явіўся ў 1929 годзе, аб чым сведчыць надпіс на ім: «Благослови Боже жервователей на сей колокол р. Б. 1929 г. Дар памяти столпецкой». Акрамя надпісу зvon упрыгожаны арнаментом. Але не так і шмат расказвае нам гэты надпіс: мы не ведаем, напрыклад, дзе адлітыя званы, гісторыя іх для нас цалкам не раскрытая. Акрамя вялікага, на званіцы яшчэ тры малыя званы, якія з’явіліся тут раней за першы, але без надпісаў.

Цікава, што званы ўцалелі пад час ганенняў на царкву, калі іх тапілі, хавалі ў лесе, пераплаўлялі, каб заглушыць голас Царквы.

Святлана АДАМОВІЧ

Ці ёсць хоць адзін чалавек, якога б не кранаў царкоўны зvon, што прабірае да душы? У стаўбоўскім Свята-Ганненскім храме званы ўцалелі ў гады, калі богаборцы глуміліся над верай і святынямі.

Царкоўны зvon – гэта тое, без чаго не можа існаваць ні адзін храм. Цяжка сабе ўявіць царкву без крыжа над купалам, без іконы на аналоі, без цёп-

лых агеньчыкаў свечак. Царкоўны зvon – гэта голас царквы. Легенда расказвае, што ўпершыню ўжыў зvon у богаслужэнні епіскап Паўлін напрыканцы IV стагоддзя. Афіцыйнае ж увядзенне ў 604 – 606 гадах царкоўнага звона належыць Рымскаму Папу Сабініяну, пасля чаго званы сталі хутка распаўсюджвацца па Заходняй Еўропе.

Заслаўе

Насустрэч Дню беларускага пісьменства

Уздоўж

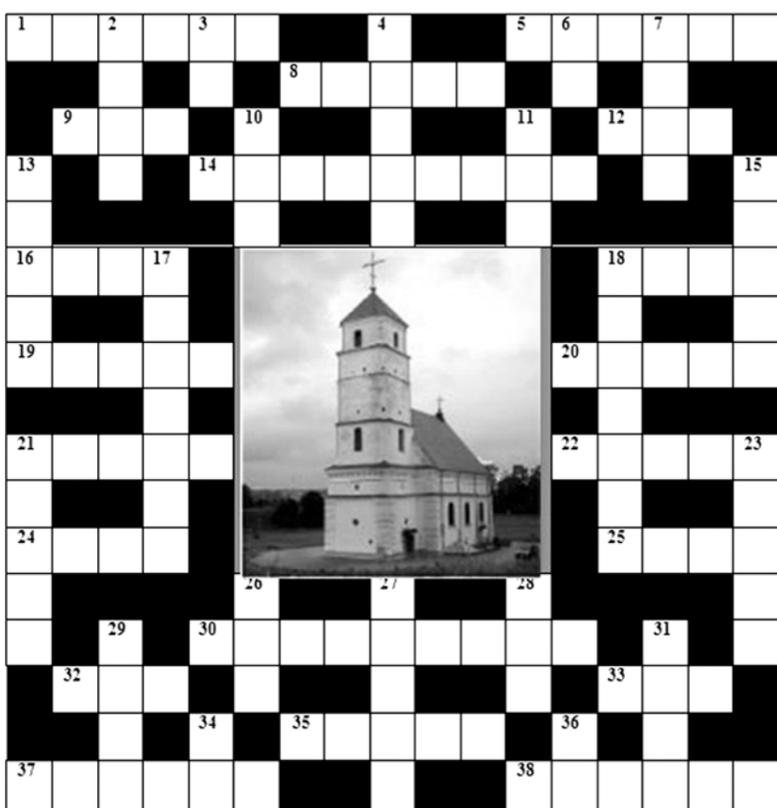
1. Кніга духоўнага зместу, якую надрукаваў у 1574 г. у заслаўскай друкарні беларускі асветнік-гуманіст, паэт, гісторык Сымон Будны. 5. Умацаваная частка горада на Русі, тое, што ў Беларусі замак. 8. ...-кніжнік. Так называлі Ізяслава, сына полацкай княгіні Рагнеды, вялікага аматара кніг: пячатка з яго імем – самы даўні помнік пісьменства ў Беларусі; лічыцца, што пісьменства ў Полацкім княстве ўвёў менавіта Ізяслаў. 9. «І пільна летапіс другі ўжо ... пішу: // Старанна літары малыя вываджу». 3 верша М. Багдановіча «Летапісец». 12. «... храмы над краем слаўным – // Дзве белыя лебедзі ў зелені. // Вітаю цябе, Заслаўе, // Вясенні або асенні!». 3 верша «Майму гораду» паэта-барда Д. Пятровіча, ураджэнца Заслаўя. 14. Старажытныя могілкі, курганы; у наваколлі Заслаўя іх вялікае мноства. Даследаванне ..., гістарычнага мінулага горада займаў археолагі Ю. Заяц, А. Ляўданскі і інш. 16. Народнае эпічнае апавяданне аб падзеях мінулага або сучаснасці. 18. «У бязрозах, бы ў бутлях, забродзіць .... // Над балотцам пашэрхне туману націна». 3 верша «Красавік па дарозе ў Заслаўе» М. Скоблы, які жыў у Заслаўі. 19. Літаратурны твор. 20. Шчыльныя вароты, якія некалі закрывалі галоўны ўваход у найстарэйшы ў ВКЛ заслаўскі бастыённы замак, пабудаваны князямі Глябовічамі. 21. Плашч, які надзяваецца цераз галаву. 22. Азотнакіслае серабро ў выглядзе крышталічнага парашку. 24. Рэчыва, якім пакрывалі дашчэчкі, на якіх пісалі; ... таксама вывозілі з Заслаўя па водным шляху «з варагаў у грэкі», што праходзіў праз горад. 25. Лоўкі, эфектны прыём, нумар. 30. Імя кіеўскага князя; летапіснае паданне прыпісвае заснаванне Заслаўя ..., які пасяліў тут свайго сына Ізяслава і апальную жонку Рагнеду. 32. Пачатковыя звесткі (разм.). 33. Спосаб пышцы, вышыўкі. 35. «Вялесавя ...». Першы помнік славянскага пісьменства IX ст. 37. Магутны шляхецкі род гербу «Ліс», прадстаўнікі якога валодалі Заслаўем і заснавалі тут дамініканскі кляштар. 38. Імя выдатнага беларускага мастака Маркаўца, які жыў у Заслаўі, спраектаваў і распісаў у горадзе царкву; яго ўдава, мастацтвазнаўца Т. Гаранская, праводзіць у Заслаўі

цікавыя пленэры, прысвечаныя памяці мастака.

Упоперак

2. Хімічны элемент. 3. Вязкі асадак на дне вадаёмаў. 4. Так называлі княствы ў старажытныя часы. 6. Старажытнаегіпецкі бог Сонца. 7. «... мая, народу скарб нятленны, // ... мая, ўваскросні і жыві». 3 верша Л. Геніюш «... мая». 10. «У прытчах затоена мудрасць, як ... у каштоўным камяні, як золата ў зямлі і ядро ў арэху». Цытата Ф. Скарыны. 11. Старажытнае народнае паданне аб багах, легендарных героях, з’явах прыроды. 13. Гандлёва-рамесны .... Статус, які мела Заслаўе ў канцы XI ст. 15. Навучальная ўстанова, што існавала ў Заслаўі з XVI ст. 17. Назва гарадзішча ў Заслаўі, на якім знаходзіцца рэшткі крэпасці, дзе былі паселеныя княгіня Рагнеда з малалетнім Ізяславам. 18. Розначытанне ў тэксце. 21. Адміністрацыйна-тэрытарыяльная адзінка ў Расійскай імперыі. 23. Тканіна, якую некалі вырабляла заслаўская фабрыка; існавала ў горадзе і цагельня. 26. Светлае моцнае англійскае піва. 27. Дэкаратыўны куст з белымі пахкімі кветкамі. 28. Імя палянскага князя. 29. Імя Каранеўскага, беларускага дзяржаўнага дзеяча, педагога, ураджэнца Заслаўя, які быў другім, пасля П. Пічэты, рэктарам Белдзяржуніверсітэта; расстраляны сталінскімі катамі, забілітаваны ў 1957 г. 31. «Любіце, шануйце, як святыню, роднае слова, з якім вас літасцівы Бог на ... пусціў». Цытата Ф. Скарыны. 34. Паслядоўнік ёгі. 36. Трэцяя нота музычнай гамы.

Склаў Лявон ЦЕЛЕШ

(Працяг. Пачатак у № 31)

Па аналогіі з расійскім «цэзкам» можна меркаваць, што назва адной з найстарэйшых вёсак Бялыніцкага раёна таксама ўтварылася ад імя-мянушкі Галава (Галоўка). Аднак такое сцвярдэнне ставіць пад сумненне атаясамленне Галоўчына з летапісным Галацічаскам.

Савецкая (да 1964 г. – Гараватка)

(таксама Гаравата ў Іванаўскім, Гараватка ў Шумілінскім, Віцебскім і Вілейскім, Гараваткі ў Верхнядзвінскім раёнах)

Тагачасная ўлада, верагодна, убачыла ў старой назве немілагучнае слова гаравець, сінонімамі якога з’яўляецца «жыць у галечы, бедаваць». І вось вёска атрымала новую назву ў гонар улады, якая, як у той час лічылі, пакончыла з галечай раз і назаўжды.

Аднак, назва Гараватка ўказвала зусім не на маёмасны стан жыхароў вёскі, а характарызавала мясцовы ландшафт. У беларускіх гаворках гараватка азначае «ўзгорачак», «купку лесу на гары». Таксама і ў некаторых рускіх дыялектах слова гораватый ужываецца ў сэнсе «крыху гарысты», «няроўны».

Дзевашычы

Па сваёй форме назва ўяўляе патронім. Гэта значыць, яна ўтварылася ад асабовага імя, прычым не пазней канца XVI – пачатку XVII ст. У больш позні час назвы на -ічы, -ычы сталі непрадуктыўнымі і перасталі ўзнікаць.

Дзевашычы – калектыўнае імя нашчадкаў чалавека па імені Дзіваш. Даследчык беларускіх асабовых імёнаў Мікола Бірыла адзначае, што сярод нашых продкаў ужываліся імёны Дзіва, Дзівак, Дзіваш, Дзівоня. Імя Дзіваш ён адносіць да разраду «цёмных», паходжанне якіх невядомае, незразумелае.

Відавочна, што асновай для імя з’явілася слова дзівіць, якое мае аналагі ва ўсіх славянскіх мовах і найчасцей азначае «здзіўляць», «уражваць». Цікава таксама, што старажытнарускія слова дивий ужывалася не толькі са значэннем «дзіўны», а нават часцей як «дзікі». Падобная з’ява захавалася ў балгарскай мове, дзе прыметнік дивашки азначае «грубы, дзікі, жорсткі».

Атрымоўваецца, што імя Дзіваш меў чалавек, які паводзіў сябе дзіўна, быў не такім, як астатнія. Акрамя гэтага так маглі празваць чалавека з-за яго грубых манераў, дзікага, нелюдзімага.

Ізобішча

На першы погляд назва здаецца незразумелай. Аднак, калі з назвы Ізобішча выкінуць усяго адну галосную літару, то атрымаецца больш зразумелае і звыклае для нашага вуха слова – Ізбішча. Так даўней называлі месца ў лесе, дзе паляўнічыя або леснікі ставілі хату – ізбу, якую выкарыстоўвалі для часовага альбо сезоннага пасялення. А як вядома, няма нічога больш пастаяннага, чым часовае. З цягам часу на гэтым месцы вырасла паселішча, якое мясцовыя жыхары сталі называць на свой лад – Ізобішча.

Камяніца: напамін пра агульнаславянскую еднасць

Згодна з легендай жыў некалі ў гэтай мясцовасці жорсткі пан, які катаваў людзей без усялякай на тое прычыны. Ён кідаў небаракаў у высокую каменную будыніну-камяніцу, у якой тыя і паміралі.

Сапраўды, каменныя ці цагляныя пабудовы раней не былі распаўсюджанай з’явай і дужа моцна ўздзейнічалі на ўяўленне вясковых жыхароў. Якуб Колас у паэме «Новая зямля» так апісваў уражванні дзядзькі Антося ад Вільні:

На камяніцы камяніца,
Не згледзіш неба край за імі.
І ціснуць сценамі сваімі.

У якасці асноўнага будаўнічага матэрыялу нашыя продкі выкарыстоўвалі дрэва. Таму такая адметнасць, як каменная пабудова ў вёсцы, магла стаць падставай для назвы населенага пункта. Слова камяніца ў наш час ужываецца ў асобных мясцовасцях Украіны і на паўднёвым захадзе Расіі для абазначэння дома з цэгля або каменю.

(Працяг на стар. 8)

(Працяг. Пачатак на стар. 7)

З іншага боку, вядома, што ў некаторых беларускіх гаворках камяніцай называюць дрэннае, неўрадлівае поле з вялікімі дамешкамі пяску і мноствам дробных камянёў. Людзі так і гаварылі: не зямля, а камяніца.

Відавочна, што абедзве версіі паходжання назвы маюць права на існаванне.

Цікава таксама тое, што камяніца з'яўляецца агульным для многіх славянскіх народаў і моваў паняццем. Населеныя пункты і рэкі з гэткай назвай можна знайсці на карце Украіны, Польшчы, Балгарыі, Славакіі, Сербіі, Чэхіі і нават... Германіі. Так, я не памыліўся. Сучасны нямецкі горад Хемніц быў заснаваны ў межах пражывання славянскіх плямёнаў і атрымаў сваю назву ад рэчкі Каменіца. Рэчку ж назвалі так з-за яе камяністага дна.

Вось і атрымоўваецца, дзе Камяніца – там і славяне.

Карманаўка

Ні ў яким разе нельга звязваць утварэнне тапоніма з рускім словам *карман*. Этымалагі лічаць яго запазычаным з цюркскіх моваў дзесьці ў XVI ст. У іншых славянскіх мовах слова *карман* адсутнічае. Беларусы ўжывалі слова *кішэня*. Аднак у пісьмовых помніках ужо з XIV ст. прысутнічаюць асабовыя імёны або мянушкі *Корман*, *Корманко*, *Короман*. Падобныя прозвішчы сустракаюцца таксама сярод паўднёвых славянаў. Магчыма, менавіта такая мянушка і з'явілася падставой для ўзнікнення назвы.

Таксама паходжанне назвы можа быць звязанае з прыроднымі асаблівасцямі мясцовасці. На такую думку наводзіць наяўнасць у вёсцы вялікага возера. Шырока вядомыя географічныя тэрміны *карман* – «паглыбленне», «затока» або *карма* – «затока, завадзь у форме рукава», «выступ сушы у выглядзе паўвострава, які ўразаецца ў балота». У басейне Сожа і Акі сустракаюцца рэчкі з назвамі Кармянка, Карман, Кармалей, Хармінка. Большасць з іх уяўляюць сабой невялікія вадацёкі, нават ручаі. Многія рачулікі з гэкімі назвамі зніклі, а іх рэчышчы ператварыліся ў равы, вільготныя нізіны. Корань *карм-*, *корм-*, *курм-* можна таксама суаднесці з эстонскім словам *курм* – «заліў», «вугал» ці фінскім *куурна* – «жалаб».

У падтрымку гэтай версіі можна прывесці той факт, што вёска ўпамінаецца пад назвай *Кірманаўцы* ў сувязі з выгнаннем Напалеона рускай арміяй пад час вайны 1812 г. Гэтакі варыянт назвы можна растлумачыць такім чынам: *кірмануўцы* – «тыя, хто жывуць на кармане».

Карытніца

(таксама *Карытніца ў Лідскім і Вілейскім, Карытнае ў Асіповіцкім раёнах*)

Тлумачэнне назвы, на мой погляд, хутчэй за ўсё трэба шукаць у ландшафтных асаблівасцях мясцовасці. Вядомы географічны тэрмін *карыціна* абазначае пакацістую ўпадзіну паміж двума ўзгоркамі, лагчыну, затоку.

Карытніцамі таксама даволі часта называлі невялікія рэчкі, якія цякуць праз лагчыну, што па форме нагадвае карыта. Калі ж тут узнікла вёска, на яе перайшла назва географічнага аб'екта. З цягам часу рэчка магла змялець, высохнуць, стаць безыменнай. А галоўным арыенцірам на мясцовасці застаўся населены пункт, які захаваў назву *Карытніца*.

Капіца ў в. Карытніца

Вялікі і Малы Кудзін

(таксама *Кудзінавічы ў Капыльскім, Кудзіны ў Гарадоцкім, Кудзішкі ў Смагонскім, Кудавічы ў Навагрудскім раёнах*)

Расказваюць, што жыў некалі ў вёсцы пан Кудзін. Перад смерцю ён падзяліў свой маёнтак паміж двума сынамі. Ад імя пана і атрымалі вёскі свае назвы – Вялікі і Малы Кудзін. Гэтае паданне захавала для нашчадкаў нейкую частку праўды. Сапраўды, назва ўтварылася ад імя *Акіндзін*, што па-грэчаску азначае *бесклапотны*. Вось некаторыя гутарковыя формы імя: Кіндзін, Кудзім, Кудзін. Прычым націск падае на апошні склад.

(Працяг будзе)

Верасень

Турчыновіч Восіп (Іосіф Цэзар) Вікенцьевіч (1824 – ?), вучоны-гісторык, правазнаўца, аўтар «Агляду гісторыі Беларусі са старажытнейшых часоў» (1857) – першай сістэматызаванай гісторыі Беларусі з даўнейшых часоў да канца XVIII ст. – 190 гадоў з дня нараджэння.

Дзяржаўны архіў Гродзенскай вобласці (1944), навукова-метадычная ўстанова – 70 гадоў з часу стварэння.

1 – Другая сусветная вайна 1939 – 1945 гг., самая вялікая і кровапралітная вайна ў гісторыі чалавецтва – 75 гадоў з часу нападу Германіі на Польшчу.

1 – Салавей Лія Мацвееўна (1934, Мядзельскі р-н), фалькларыстка, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1986) – 80 гадоў з дня нараджэння.

2 – Шапялевіч Канстанцін Іванавіч (1889, Мінскі р-н – 1976), мовазнаўца, краязнаўца, педагог, аўтар і суаўтар літаратурных чытанак і падручнікаў па беларускай мове для пачатковай школы – 125 гадоў з дня нараджэння.

3 – Гурскі Барыс Мікалаевіч (1934, Мінск – 1992), вучоны-геолаг, аўтар працаў па геалогіі антрапагену і геамарфалогіі, выдатнік разведкі нетраў СССР, выдатнік асветы СССР, выдатнік народнай адукацыі Беларусі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1986) – 80 гадоў з дня нараджэння.

6 – Белахвосцік Валянцін Сяргеевіч (1934, Бярэзінскі р-н – 2003), беларускі акцёр, народны артыст Беларусі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1989) – 80 гадоў з дня нараджэння.

7 – Алесь Асіпенка (Аляксандр Харытонавіч; 1919, Віцебскі р-н – 1994), беларускі пісьменнік, заслужаны работнік культуры Беларусі – 95 гадоў з дня нараджэння.

7 – Дзень беларускага пісьменства і друку.

7 – Карыцкі Міхал Аляксандравіч (1714, Лідскі р-н – 1781), паэт-лацініст, манах-езуіт, педагог, доктар філасофіі, грамадскі дзеяч – 300 гадоў з дня нараджэння.

7 – Шантыр Станіслаў (1764, Расонскі р-н – 1864), беларускі рэлігійны дзеяч, мемуарыст, гісторык рэлігіі – 250 гадоў з дня нараджэння.

Пад сонечнай кветкай расці, беларускі!

Фота
Аляксандра ГУТОЎСКАГА

Малая краязнаўчая ЭНЦЫКЛАПЕДЫЯ

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

НАРАЧАНСКА-ДЗІСЕНСКІЯ ДЫВАНЫ – маляваныя дываны, пашырэння ад Нарачы на поўдні да Дзісны на поўначы (Мядзельскі, Вілейскі, Пастаўскі, Шаркаўшчынскі, Глыбоцкі, Мёрскі, Докшыцкі раёны). Вядомыя з пачатку XX ст. Пашырэнне мелі ў 1930 – 1950-я гг. Дэкорам і кампазіцыяй блізкія да тканых і вышываных насценных дываноў, аднак маюць свае адметныя асаблівасці.

Выконваліся на шытым з двух палотнішчаў кавалку льянога палатна памерам 1,5 x 2 м, афарбаванага ў чорны колер. На адным палотнішчы (1,5 x 1 м) называліся паўдыванамі, на палавіне палотнішча (0,75 x 1 м) – макаткамі (своеасаблівая на-

Дыван з Шаркаўшчынскага раёна (1950-я гг.)

Фрагмент дывана з Мядзельскага раёна

сценныя дывановыя сурвэткі). Размалёўвалі алейнымі і клеявымі фарбамі, разведзенымі на клеі зубным парашком ці крэйдом з анілінавымі фарбавальнікамі і інш. Для нанясення асноўных дэталей малюнка звычайна карысталіся трафарэтам, прапрацоўку дробных дэталей, нанясенне святлаценяў рабілі ад рукі.

Кампазіцыя – у цэнтры букет кветак у вазе, кошыку ці перавіты стужкай, па краях гірлянда з кветак і лісця. Часта ў кампазіцыю ўключаліся выявы ластавак, галубоў, паваў, зязюляў, матылёў, крыжыкі, а таксама ініцыялы аўтараў ці заказчыкаў. Для паўды-

ваноў і макатак характэрныя кампазіцыі з парай выкананых у наіўна-рэалістычнай манеры львоў, аленяў, галубоў, скіраваных галовамі да цэнтра. Пэўныя рэгіянальныя адрозненні залежалі ад выкарыстаных фарбавальнікаў. У Докшыцкім раёне, дзе ўжывалі пераважна клеявыя фарбы, дываны надзвычай дэкаратыўныя, адметныя ўмоўнасцю, лакальнымі колерамі без паўтонаў і пераходаў. Дываны іншых раёнаў, выкананыя алейнымі фарбамі, адлюстроўваюць імкненне да рэалізму; больш дэталёва прапрацоўваюцца пялёсткі кветак, лісце, абрысы жывёлаў і птушак.

Найлепшыя майстры: Л. Ючковіч, А. Багаткевіч (Докшыцкі раён), Г. Курыловіч (Шаркаўшчынскі раён), М. Папок (Мядзельскі раён), У. Бабіч (Глыбоцкі раён), М. Марозька (Мёрскі раён) і інш. Упершыню экспанаваліся на рэспубліканскай выстаўцы ў Мінску (1978 г.). Матывы нарачанска-дзісенскіх дываноў выкарыстоўвалі для стварэння ўзораў дэкаратыўных пано. У сувязі з ростам дабрабыту насельніцтва і масавай вытворчасцю фабрычных дываноў амаль выйшлі з ужытку.